

t h e a t r e . s k

Rok slovenského divadla 2020

Divadlo na Slovensku je významnou súčasťou národnej kultúry. Je seizmografom doby. Posúva kultúrny dialóg a neustále pritom upozorňuje na svoju podstatu – upevnenie vnútorných hodnôt človeka.

Jeho príbehy sa odohrávajú na živnej pôde, v krajine, ktorá sa v roku 1989 zbavila pochybovačnosti minulých režimov a rázne sa otvorila rôznym formám prehodnocovania, v roku 1993 získala samostatnosť a následne v roku 2004 vstúpila do európskych štruktúr. Divadelná kultúra toto oživenie potrebovala a divadelníci túto šancu využili. Vznikli nové nezávislé divadlá, ktoré priniesli nielen nové divadelné postupy, ale predovšetkým nové témy.

Divadlo pozorne sleduje postupný spoločenský obrat a reaguje adekvátne, kladie si nové otázky, provokuje a zapája sa do európskych projektov. Zakladajú sa nové národné a medzinárodné festivaly, vďaka ktorým na Slovensko prichádzajú špičkové európske súbory a jednotlivci, ale aj my postupne expandujeme a dávame o sebe vedieť. V divadle a tanci hľadáme originálny prejav a pýtame sa, čo je to „naše slovenské“, čím by sme sa mohli odlíšiť a na seba upozorniť. Následne sa otvárajú nové performatívne centrá, ktoré pod jednou strechou spájajú viaceré umelecké druhy, interaktívne do seba zapadajú a oživujú kultúrny kolorit miest.

Slovenské divadlo sa výrazne omladilo. Mladí autori prinášajú so sebou skúsenosti, ktoré získali na medzinárodných pobytoch, stážach a festivaloch, a expandujú do divadiel. Divadlá výrazne menia svoju dramaturgickú skladbu, navyše pod vplyvom iných médií vedia, že musia ponúknuť pôvodné hodnoty. Fenoménom doby sa stávajú tzv. „viacdomí“ autori, ktorí sa dobre cítia súčasne aj v rolách dramatikov, dramaturgov, režisérov či performerov. Pozornosť si zaslúžia projekty, ktoré dokumentárnou formou kriticky a s nadhľadom začínajú prehodnocovať to, čo sa dlhé roky považovalo nielen v divadle za tabuizované témy. Vzniká rad inscenácií, ktoré sa zameriavajú na obdobie holokaustu, komunizmu, ale kriticky hodnotia aj súčasnú konzumnú a globalizovanú spoločnosť.

Hranica medzi divadlom a každodennosťou sa zotiera a umelci vedia, že môžu prehovoriť do duše divákov a že nové slovenské divadlo a nová dráma sú vitálnou umeleckou praktikou, ale aj prostriedkom na pochopenie spoločenských, politických a kultúrnych zmien.

Slovenské divadlo sa naplno zapojilo do medzinárodného spoločenstva a prináša svoje vlastné hodnotné a hodnotové poslanstvá.

V roku 2020 si slovenská verejnosť pripomína jedinečné jubileum – **100. výročie založenia Slovenského národného divadla** (1. marca 1920). Tento významný medzník v dejinách divadla, národnej kultúry a kultúrnej identity možno považovať za milník celonárodného významu, pretože vznikom SND sa otvára aj nová éra v dejinách slovenského profesionálneho divadla. Vzhľadom na významnú dejinnú súčinnosť a prepojenie medzi neprofesionálnymi a profesionálnymi umelcami na Slovensku treba zároveň pripomenúť, že v roku 2020 zaznamenávame aj **190. výročie od prvého ochotníckeho predstavenia na území Slovenska** (Liptovský Mikuláš, 1830).

Vyhlásenie roku 2020 vládou Slovenskej republiky za **Rok slovenského divadla** chápeme ako sviatok divadla vo všetkých jeho formách a podobách a zároveň ako uznanie práce umelcov a ich účasti na formovaní kultúry a národného kultúrneho dedičstva. Ministerstvo kultúry ako iniciátor Roku slovenského divadla spolu s gestorskými inštitúciami Slovenským národným divadlom, Divadelným ústavom a Národným osvetovým centrom vnímajú okrúhle výročie ako významnú udalosť aj v širšom kontexte. Pre všetkých divadelných umelcov, ale aj historikov, vedcov, kritikov, akademikov, študentov a najmä pre najširšiu verejnosť znamenajú tieto divadelné jubileá výzvu a inšpiráciu.

Vladislava Fekete

Kurátori výstavy: Zuzana Nemcová (hlavná kurátorka), Stanislav Bachtela, Monika Čertezní, Jozef Červenka, Miroslav Daubrava, Vladislava Fekete, Marek Godovíc, Lukáš Kopas, Elena Knopová, Martina Mašárová, Karol Mišovic, Martin Timko, Barbora Krajč Zamišková, Dominika Zatková

Výtvarné a grafické riešenie: Nora Nosterská

Jazyková redakcia: Mária Kvaššayová, Hana Rafčíková

Produkcija výstavy: Marko Popović

Spolupráca: Veronika Palková, Bohuslava Vaňková, Katarína Vozárová, Katarína Švábiková, Ingrida Ivančová

© Divadelný ústav, Bratislava 2019

Organizátori:

DIVADELNÝ ÚSTAV
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

NÁRODNÉ
OSVETOVÉ
CENTRUM

Divadelný ústav, Slovenské národné divadlo a Národné osvetové centrum sú štátnymi príspevkovými organizáciami zriadenými Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky.

Hlavní mediální partneri:

Mediální partneri:

R • K
SL • VENSKEH •
DIVADLA 2 • 2 •

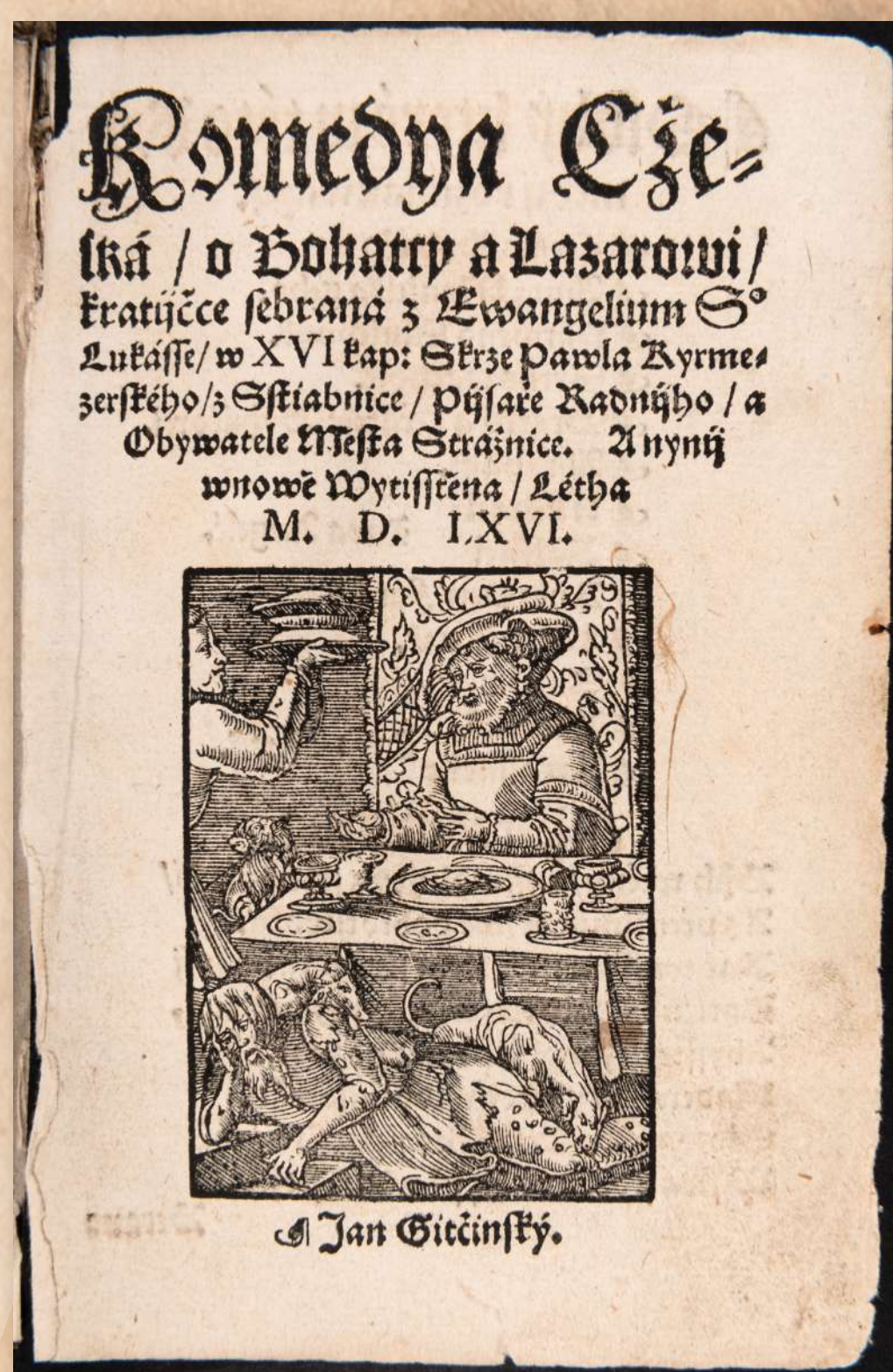
Divadlo a dráma na území dnešného Slovenska do roku 1830

Počiatky náboženskej formy stredovekého divadla siahajú do 9. storočia a súvisia s procesom dotvárania liturgie západného kresťanstva, v súvislosti s ktorým zohrala rozhodujúcu úlohu tvorba tróпов. Prvý veľkonočný trópus s názvom *Quem quaeritis?* (*Koho hľadáte?*), ktorý vznikol na pôde kláštora St. Gallen v dnešnom Švajčiarsku, bol zdramatizovaný v priebehu 10. storočia a z takéhoto resurekčného veľkonočného predstavenia sa na sklonku spomínaného decénia zrodilo prvé, vyslovene divadelné štádium stredovekej náboženskej drámy – liturgická hra.

Nástup renesancie a humanizmu sa vo sfére vývoja náboženských divadelných prejavov na území dnešného Slovenska prejavil v udomácnení nového dramatického žánru – školskej hry.

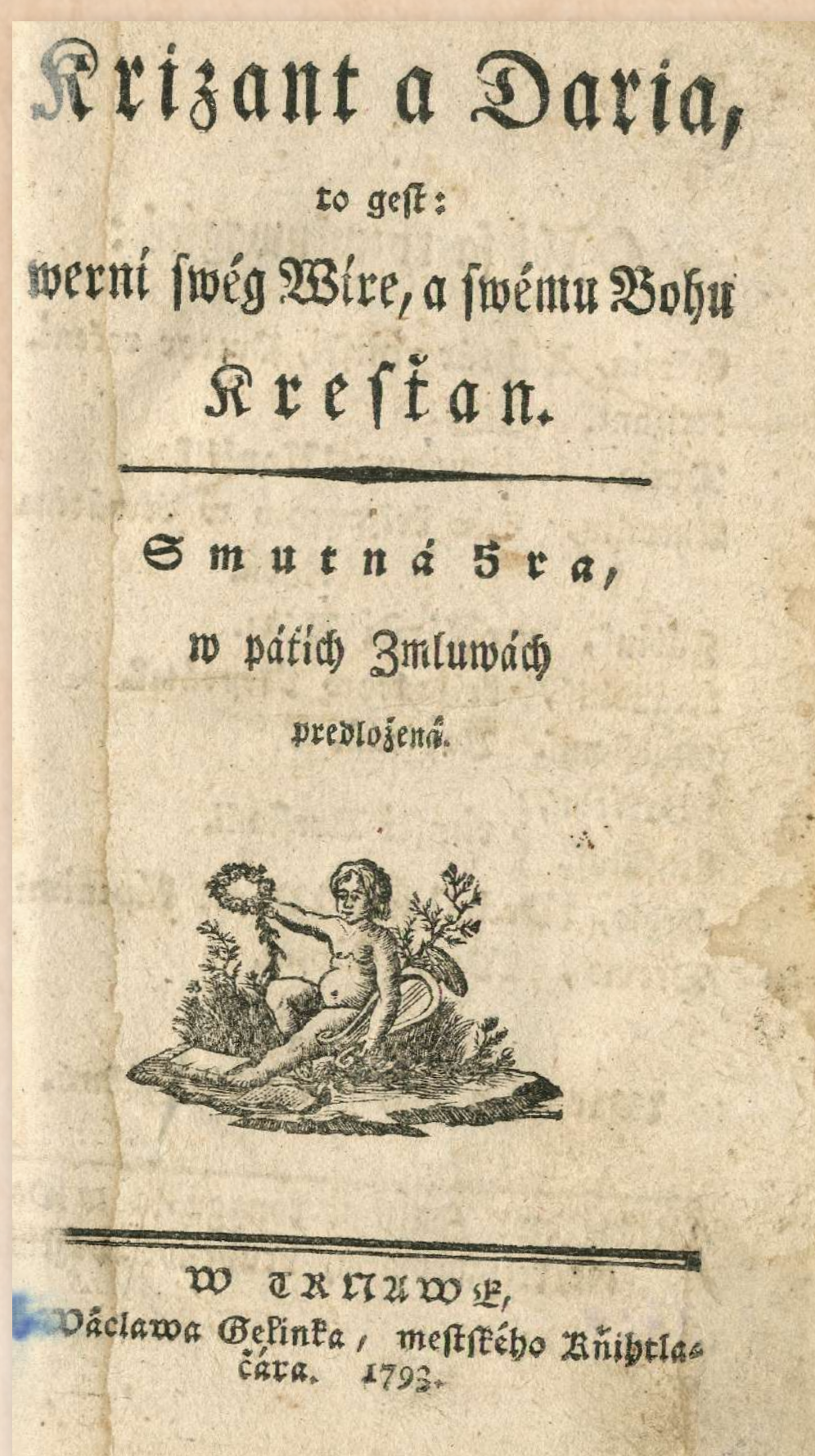
Vývoj svetskej formy nášho (ako aj českého) renesančného a humanistického divadla najmarkantnejším spôsobom ovplyvnili dvaja po česky píšuci slovenskí dramatici, ktorí počas svojho života pôsobili na Morave a v Čechách – Pavel Kyrmezer a Juraj Tesák Mošovský.

Pavel Kyrmezer: *Komedie česká o bohatci a Lazarovi* (Praha, 1566).
Zdroj: Národní knihovna České republiky

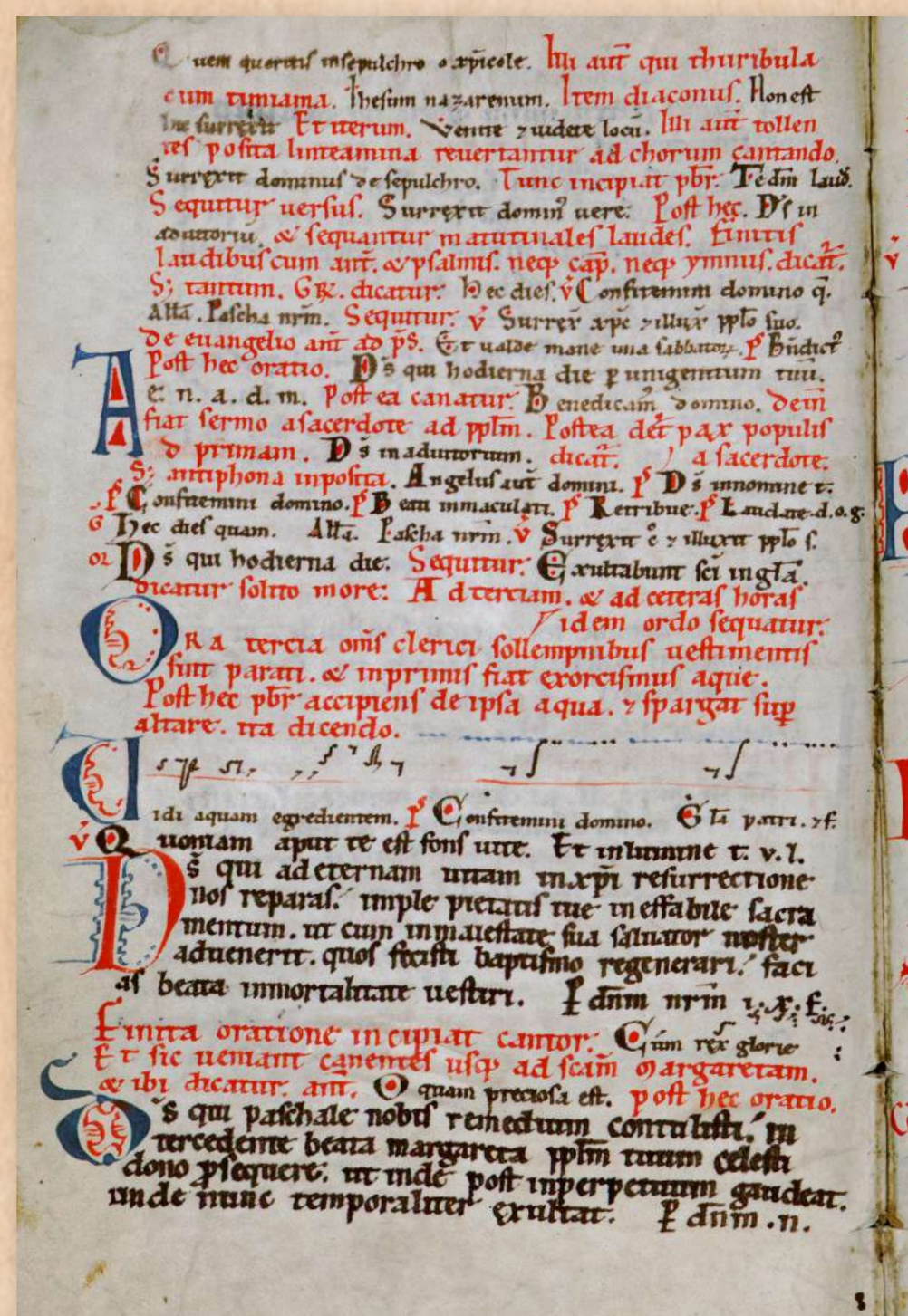

Aj v období baroka možno za najrozšírenejší fenomén náboženskej dramaticko-divadelnej produkcie označiť (protestantskú a katolícku) školskú hru.

Niekoľko storočí trvajúca prítomnosť školskej drámy do značnej miery ovplyvnila aj bernolákovské obdobie, čo možno pozorovať na príklade prekladu nemeckej tragédie *Chrisantus und Daria*, ktorej autorom bol rakúsky piarista Gottfried Uhlisch a ktorú pod názvom *Krizant a Daria* v roku 1793 do bernolákovčiny preložil Michal Klimko.
Zdroj: Slovenská národná knižnica, SD 8401

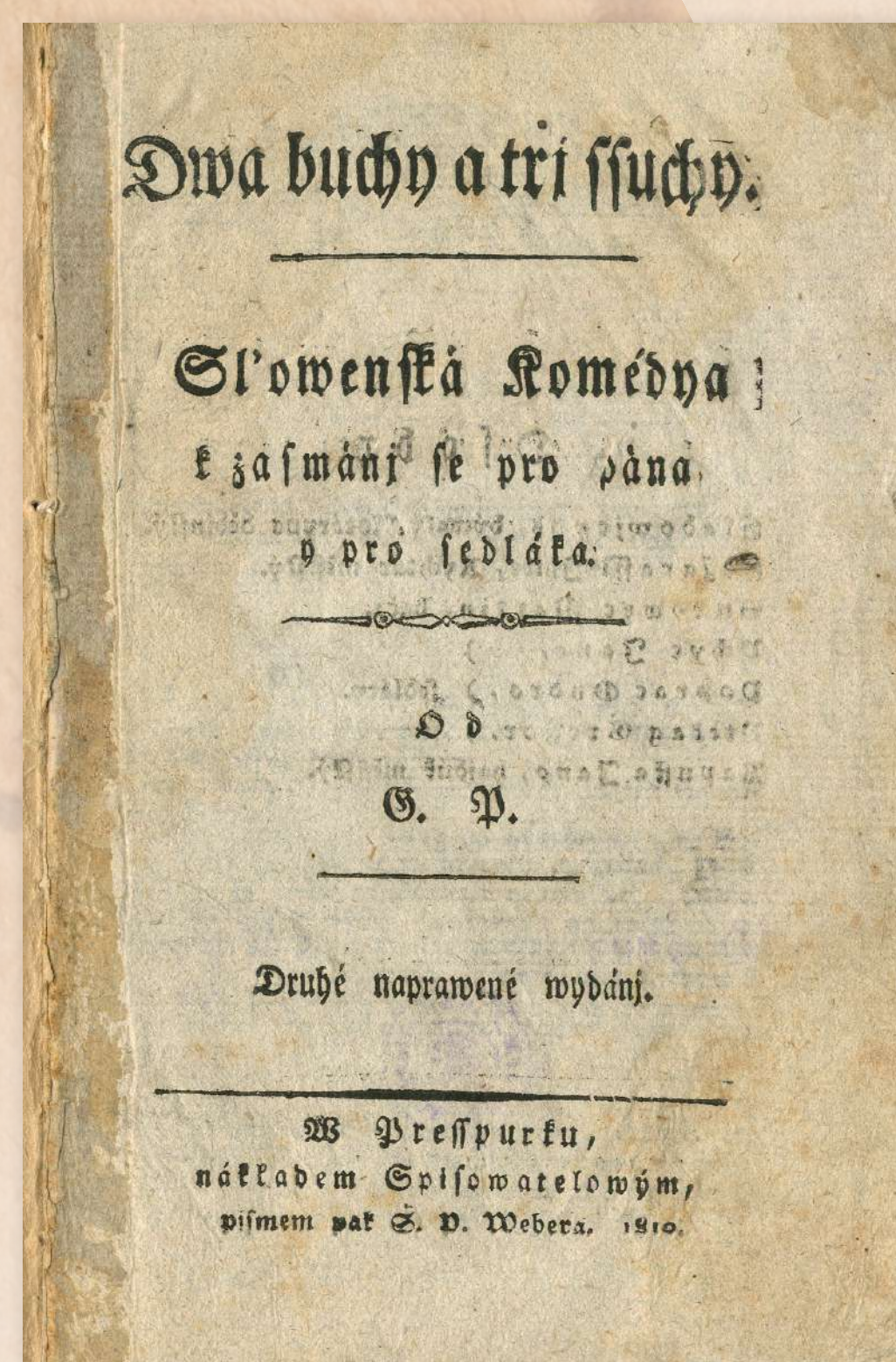
S nástupom osvietenstva v druhej polovici 18. storočia sa školské hry čoraz väčšmi pociťovali ako prežitok a v roku 1794 boli úradne zakázané.

O spojitosti európskej genézy náboženskej dramaticko-divadelnej produkcie s našim domácim vývojom nás presvedčia variant sanktgallenského trópu, ktorý sa u nás zachoval v tzv. *Prayovom kódexe* (1192 – 1195).
Zdroj: Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Kézirattár, Quart. Hung. FU/1.433

Za dôkaz kontinuálneho rozvoja školskej hry na našom území považujeme ranobarokové školské predstavenie s názvom *Ein zwiefacher poetischer Act und geistliches Spiel* (Dvojité básnické akt a duchovná hra), ktorého autorom bol Peter Eisenberg a ktoré v plnej miere reflektovalo vysokú úroveň nášho školského divadelníctva na prelome 17. storočia.
Zdroj: Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Régi Nyomtatványok Tára, RMK II. 765

Druhé vydanie hry Juraja Palkoviča *Dva buchy a tri ssuchy* z roku 1810, ktorú označujeme za našu prvú pôvodnú divadelnú hru v rámci svetskej dramatiky bernolákovského obdobia.
Zdroj: Slovenská národná knižnica, SB 2133

Slovenské divadlo pred profesionalizáciou 1830 – 1919

Zapisovacia kniha Divadla slovenského Svato-Mikulášskeho ode dne 10. čerence 1830. V Zapisovacej knihe sú zhromadené všetky dôležité informácie o činnosti ochotníckeho divadla – premiéry, herci, miesta, kde sa hralo, a rovnako aj finančné náležitosti súvisiace s divadelnými predstaveniami.

Anička Jurkovičová v divadelnom kostýme. Jedna z prvých slovenských herečiek Anička Jurkovičová, neskôr manželka Jozefa Miloslava Hurbana.

Titulný list tlačenej verzie hry Ferka Urbánka *Pokuta za žartoch* (1919; pôvodne vydaná pod jeho pseudonymom Miloň v r. 1890). Ochotnícke javiská na začiatku 20. storočia ovládla predovšetkým dramatika Ferka Urbánka. Čez jeho hry, postavené na princípoch kresťanského humanizmu a doznievajúceho sentimentalizmu, sa rozšírilo divadlo aj medzi dedinské obyvateľstvo.

Rozvoj ochotníckeho divadla na území dnešného Slovenska najviac ovplyvňovalo divadlo nemecké a maďarské. Divadelné aktivity ochotníkov boli sústredené vo viacerých kultúrnych centrách – v Brezne, Sobotišti, Levoči, Martine, Tisovci, Banskej Štiavnici či v Banskej Bystrici. Oficiálnym dňom vzniku slovenského ochotníckeho divadla je 22. august 1830, keď v Liptovskom Sv. Mikuláši počas prázdnin Gašpar Fejérpataky-Belopotocký uviedol spolu so študujúcou mládežou veselohru *Kocúrko* Jána Chalupku. Medzi najvýznamnejších dramatikov tohto obdobia patrili Ján Chalupka, Ján Palárik, neskôr Ferko Urbánek. Ich veselohry sa stali základom repertoárov slovenských ochotníckych divadiel.

Začiatky slovenských divadelných aktivít mali najmä národnobuditeľský význam. S pomocou Samuela Jurkoviča, učiteľa a neskôr aj notára v Sobotišti, založili bratislavskí študenti Slovenské národné ochotnícke divadlo Nitranské 5. augusta 1841. Členmi divadelného spolku boli okrem príslušníkov bratislavskej mládeže aj miestni nadšenci z okolia Sobotišťa.

Družstevné múzeum Samuela Jurkoviča v Sobotišti s pamätnou tabuľou. V tejto budove hralo Slovenské národné divadlo Nitranské, o čom svedčí aj pamätná tabuľa umiestnená na budove.

Roky druhej polovice 19. storočia boli pre slovenský národ a kultúru najpriaznivejšie. Vznikla Matica slovenská v Turčianskom Sv. Martine (1863) a založili sa tri slovenské gymnáziá v Revúcej, v Turčianskom Sv. Martine a v Kláštore pod Znievom. Čulý divadelný ruch sa postupne preniesol aj do ďalších slovenských mestečiek – Trnavy, Prešova, Nítry, Banskej Bystrice, Banskej Štiavnice, Trenčína, Žiliny. Významným strediskom ochotníckeho divadla sa popri Liptovskom Sv. Mikuláši stal Turčiansky Sv. Martin. Liptovskomikulášski ochotníci sústredili svoju prácu v Slovenskej besede, martinskí ochotníci rozvinuli intenzívnejšiu divadelnú činnosť po založení Slovenského spevokolu (1872).

Opona Slovenského spevokolu, dar Umeleckej besedy v Prahe, 1891. Opona Slovenského spevokolu v Martine z roku 1891 bola darom Umeleckej besedy v Prahe. Jej autorom je Karel Vítězslav Mašek.

Členovia Slovenského spevokolu v Martine počas augustových slávností v roku 1913

Cedule (plagáty s obsadením) Slovenského spevokolu v Martine

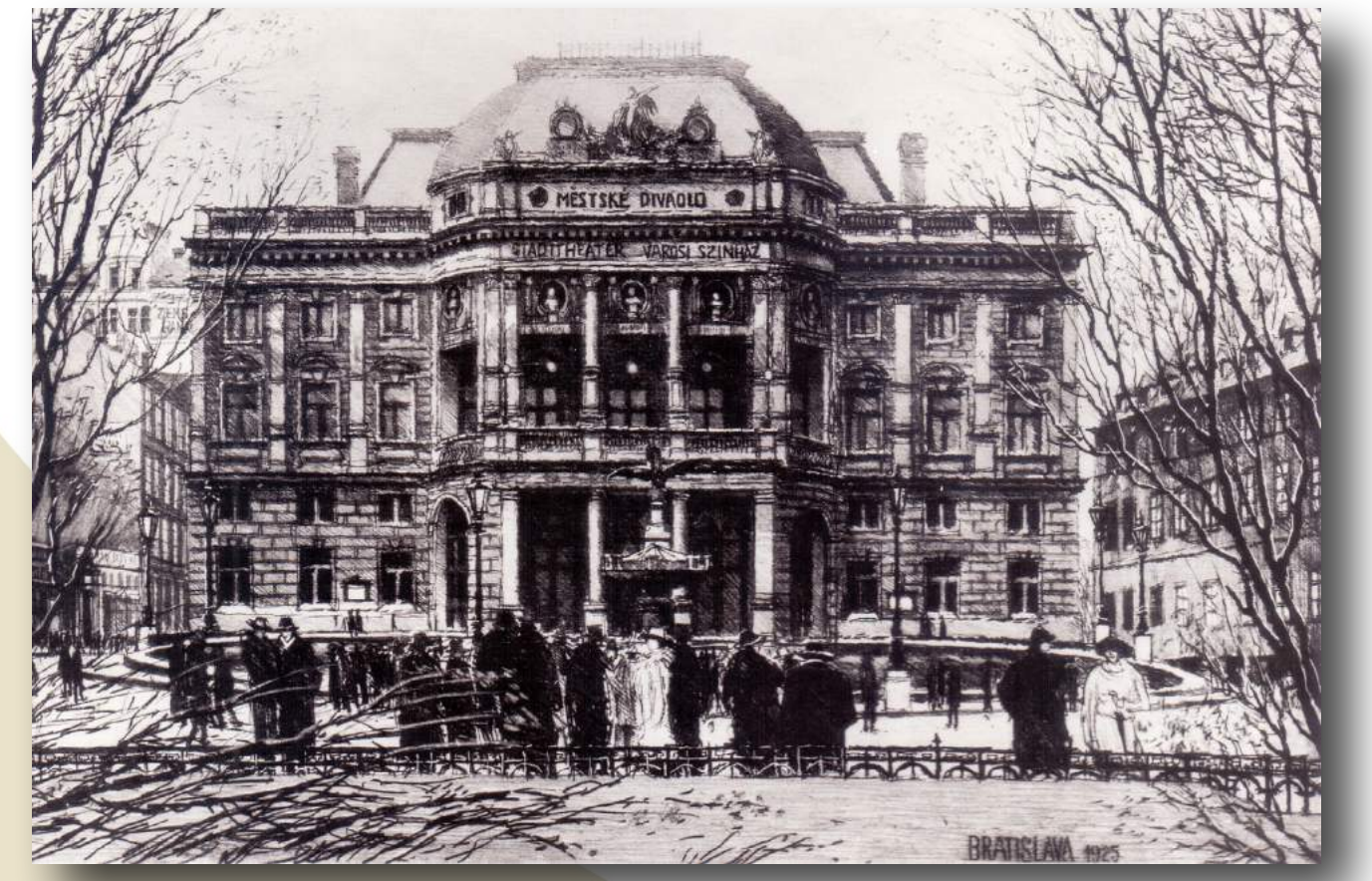

Plagáty z predstavení slovenských ochotníkov v zahraničí (Amerika, Dolná zem, Rakúsko). O obľube ochotníckeho divadla na prelome 19. a 20. storočia svedčí aj fakt, že sa mu Slováci venovali všade, kam ich doviiedli cesty za prácou a lepším životom.

theatre . s k

Vznik Slovenského národného divadla

– prvej profesionálnej scény

Mestské divadlo, budúce sídlo Slovenského národného divadla
Mestské divadlo. Stadttheater. Városi Színház. Mestské divadlo postavili v rokoch 1884 – 1886 podľa projektov viedenských architektov Ferdinanda Fellnera a Hermanna Helmera staviteľia Ignác a Alexander Fejglerovci. Divadlo slávnostne otvorili 22. septembra 1886 predstavením maďarskej opery *Bánk bán*. Ešte začiatkom 20. rokov nieslo názov vo všetkých troch „bratislavských“ jazykoch. Slovenské národné divadlo v tejto historickej budove pôsobí dodnes.

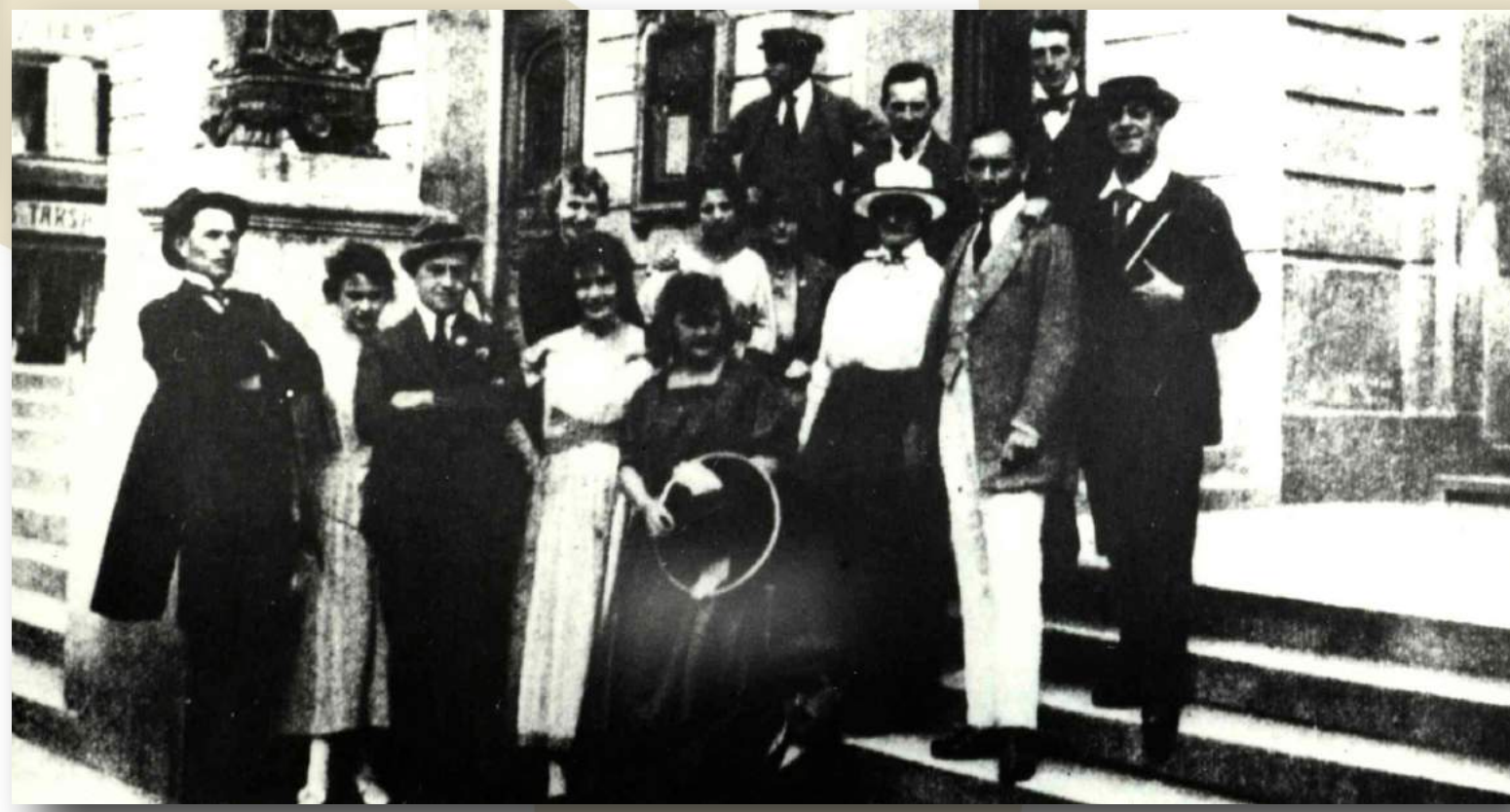
Prvým krokom na ceste k národnému divadlu bol vznik Družstva SND ako účastinárskej spoločnosti, keďže kultúrny divadelný stánok nemohol rátať s významnejšou subvenciou od novovzniknutého štátu – Československa.

Fundamentom národného divadla sa stala zájazdová Východočeská divadelná spoločnosť, ktorú viedol skúsený divadelník Bedřich Jeřábek. K etablovaní divadelnej spoločnosti na Slovensku prispel jej zájazd po slovenských mestách v roku 1919.

V 20. rokoch divadlo viedol ako súkromný podnikateľ Oskar Nedbal, hudobný skladateľ a dirigent. Dôraz kládol najmä na prezentáciu internacionálnych divadelných druhov – opery a baletu. Na čelo činohry angažoval Václava Jiříkovského, ktorý sa usiloval o jej poslovenčenie. Prijal do divadla dramaturga pre slovenský repertoár Tida J. Gašpara a rovnako inicioval preklady významných dramatických diel do slovenčiny.

Členovia Družstva SND

Družstvo SND vzniklo z podnetu účastníkov martinských augustových slávností na čele s ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska Vavrom Šrobárom. Družstvo malo zabezpečiť hospodárske záležitosti a finančné zdroje pre divadlo. Získavalo ich najmä upisovaním individuálnych a kolektívnych podielov a z príspevkov do Jiráskovho fondu (1921). Tento model financovania znamenal pre divadlo v prvých rokoch takmer permanentnú finančnú krízu, a preto sa čoskoro financovanie divadla zmenilo na súkromno-podnikateľský model (1923).

Členovia Jeřábekovej divadelnej spoločnosti na zájazde v Košiciach v auguste 1919

Václav Jiříkovský so súborom Činohry SND na zájazde v Prahe v roku 1926

Na vývoj slovenského herectva mal veľký vplyv zájazdový súbor Marška, hoci fungoval len jednu sezónu 1921/1922. Po slovensky naštudoval tretinu svojho repertoáru.

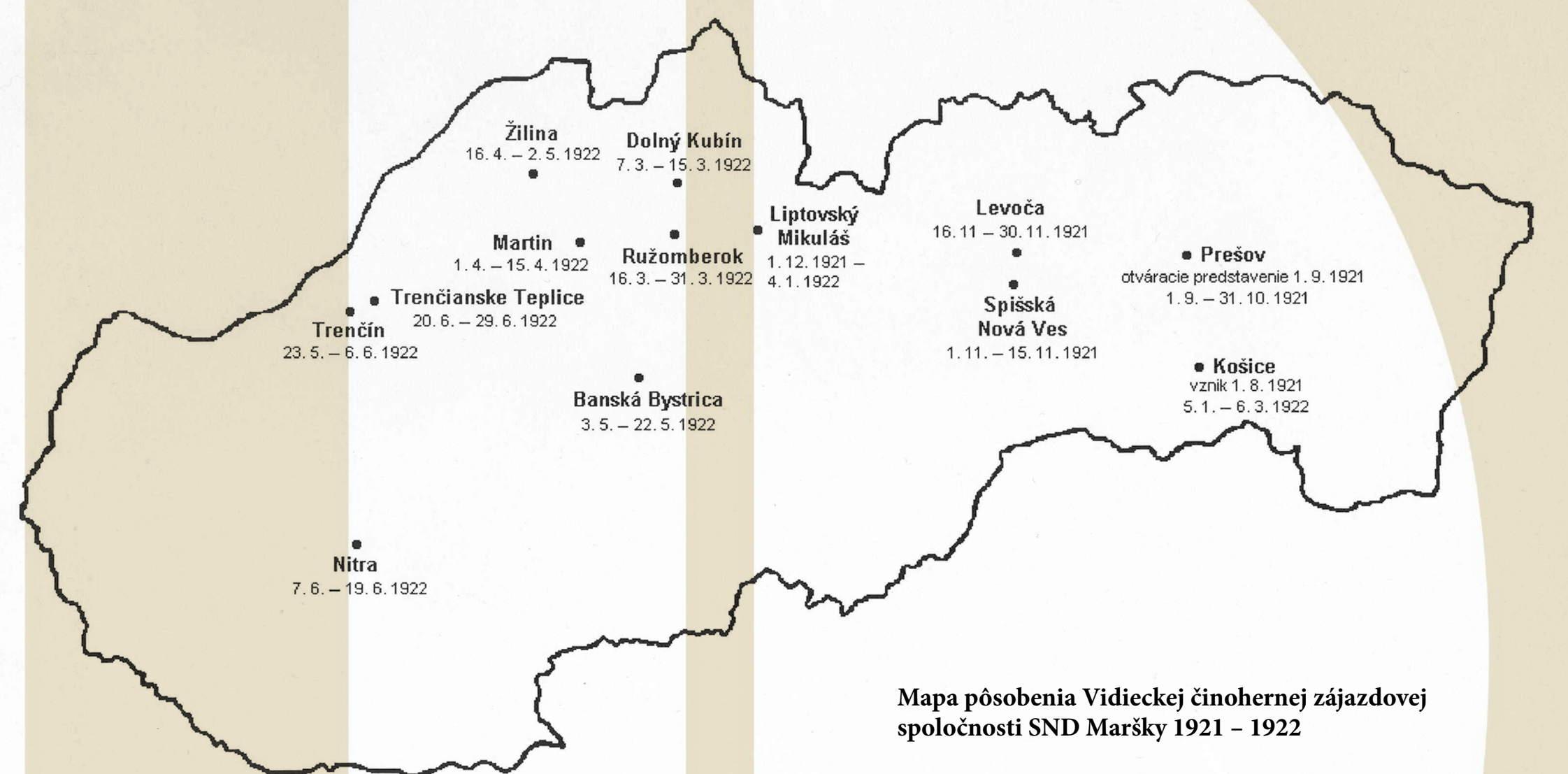
Ďalším krokom k poslovenčeniu a emancipácii slovenského činoherného divadla bolo rozdelenie činohry v roku 1932 na samostatnú českú a slovenskú činohru. Tento krok urobil z prevádzkovo-obchodných záujmov riaditeľ divadla Antonín Drašar.

Rok 1938 znamená novú etapu Slovenského národného divadla. Česká činohra bola zrušená a časť jej členov sa podarilo umiestniť do slovenského súboru (Jozef Budský, Ján Sýkora, Mária Sýkorová, Mária Želenská, Karel Rint a Míla Beran). Ostatní museli zo Slovenska odísť. Nová politická orientácia štátu však spôsobila, že divadlo museli opustiť nielen českí, ale aj niektorí slovenskí umelci (Andrej Bagar, Martin Gregor, Hana Meličková, Ružena Porubská).

Vidiecka činoherná zájazdová spoločnosť Marška 1921 – 1922

Prvou premiérou Vidieckej činohernej spoločnosti SND Marška bola inscenácia hry Jána Palárika *Inkognito*, 1. 10. 1921 v Prešove. (stojaci zľava) Adolf Divišek, Gašpar Arbět, Ján Sýkora, Janko Borodáč, Olga Országhová, Karel Balák, Anna Kovaříková, Andrej Bagar, Jaroslav Tumlíř, Jozef Kello. (sediaci zľava) Marta Divišková, Marie Pochmannová, Otto Vrba, Vladimír Jelenský, Hana Lauterbachová-Jelenská, Vilém Táborský, Ella Petzová, (vpredu zľava) Marie Šlammová, Julie Horská.

Mapa pôsobenia Vidieckej činohernej zájazdovej spoločnosti SND Maršky 1921 – 1922

Dôležitým krokom k profesionalizácii slovenského divadla bola aktivita režiséra Janka Borodáča v oblasti školenia divadelných profesionálov. Z jeho iniciatívy sa v roku 1925 otvoril na súkromnej Hudobnej škole pre Slovensko dramatický odbor pre štúdium herectva. V roku 1928 získala škola právo verejnosti, právo vykonávať skúšky a vydávať vysvedčenia platné v celom štáte a premenovala sa na Hudobnú a dramatickú akadémiu pre Slovensko. Jej absolventi pomáhali vytvoriť v roku 1932 v národnom divadle súbor Slovenskej činohry a stávali sa platnými členmi súboru operného. Škola sa stala základným pilierom budúceho divadelného umeleckého školstva.

Prvým operným predstavením bola opera Bedřicha Smetanu *Hubička*, 1. marca 1920

Prvým činoherným predstavením bola inscenácia hry bratov Mrštíkovicov *Maryša*, 2. marca 1920

Prvým baletným predstavením bol balet Léa Delibesa *Coppélia*, 19. mája 1920

Prvou premiérou slovenskej inscenácie hry boli dve jednoaktovky Jozefa Gregora Tajovského *Hriech* a *V službe*, 21. mája 1920

Český súbor SND s režisérom Viktorom Šulcom
fotografia z 30. rokov

Zájazd opery SND do Viedne v roku 1931

R • K
SLOVENSKEHO
DIVADLA 2 • 2 •

t h e a t r e . s k

Divadelná sieť

Formovanie siete profesionálnych divadiel na Slovensku vo veľkej miere záviselo od spoločensko-politickej klímy v krajine; rovnako tak otázka vzniku nových divadiel a zániku existujúcich prichádzala veľakrát „zhora“ – z rozhodnutia štátnych inštitúcií.

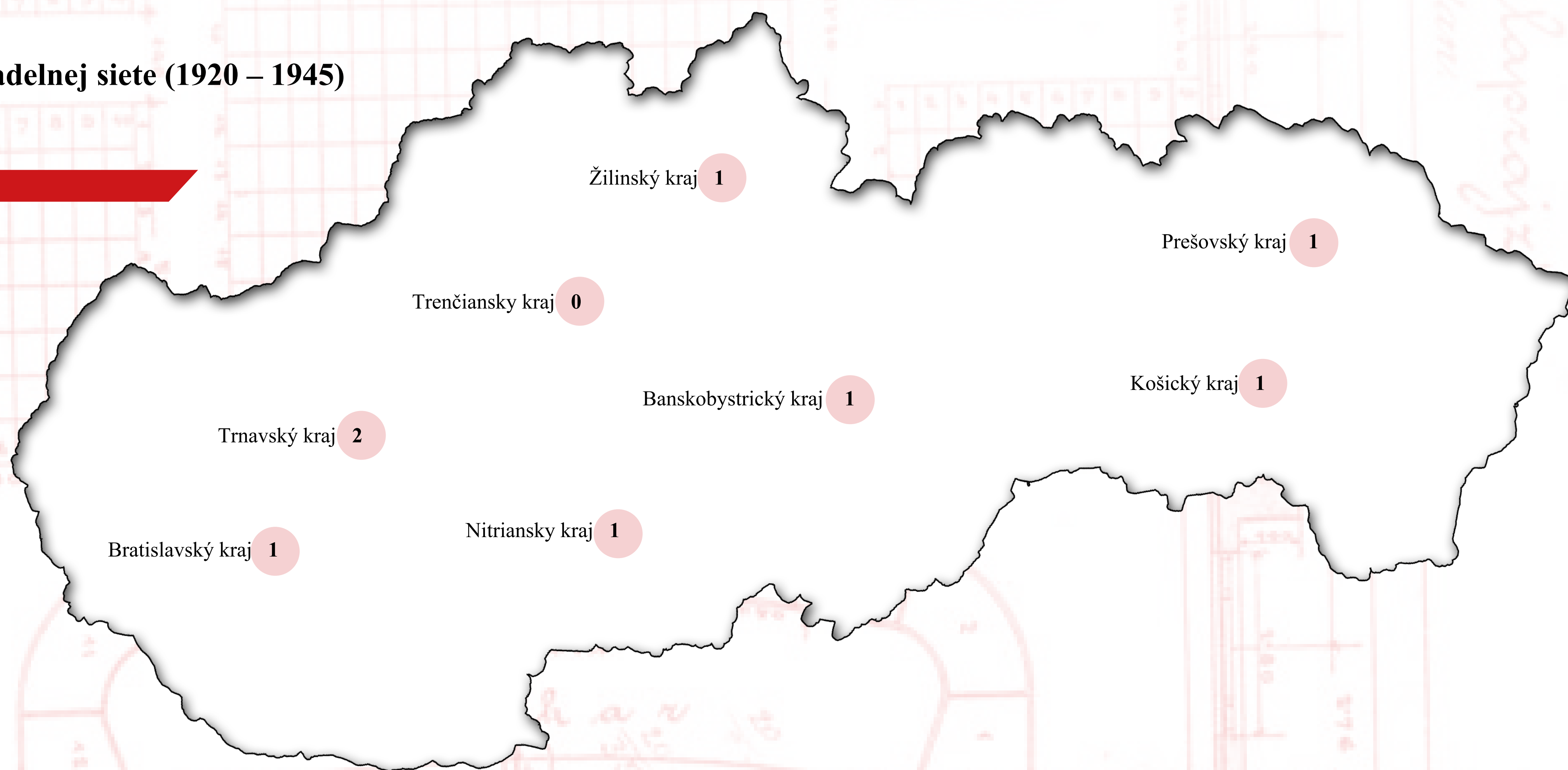
V období prvej republiky sa okrem Slovenského národného divadla formovali na súkromnej báze aj ďalšie divadelné spoločnosti. Mali výrazný putovný charakter a ich produkcia bola zameraná na regióny. V prvej polovici 40. rokov 20. storočia vznikol však prirodzený tlak na vznik stálych divadelných scén.

Ako sa sieť kamenných divadiel sformovala po druhej svetovej vojne, tak v tej podobe sa na dlhý čas stala nehybným organizačným modelom, ktorý znemožňoval vznik divadiel na báze regionálneho, generačného alebo umeleckého princípu. Isté uvoľnenie nastalo v 60. rokoch, keď sa objavili viaceré nové formy a žánre, ale čoskoro z moci politickej zanikli. Štúdiové divadlá sa objavovali v rokoch normalizácie, no zväčša mali len krátke trvanie. Od roku 1948, keď zaznamenávame prevádzku 6 stálych scén, bola tendencia ich rozširovania stúpajúca, avšak nie úplne dostatočne, a tak v roku 1989 evidujeme celkovo 21 stálych profesionálnych scén.

Až po roku 1989 došlo k výraznej zmene situácie v oblasti organizácie slovenského divadelníctva. Na prelome milénia zaznamenávame 56 stálych divadelných scén. Naplno sa začali presadzovať najmä nezávislí tvorcovia a nezávislé či komerčne úspešné divadlá. V poslednom desaťročí narastá vznik moderných multifunkčných kultúrnych centier, ktoré neobchádzajú ani scénické umenia. Dnes je divadelná sieť na Slovensku rozvetvená a približuje sa k číslu 200 divadiel či divadelných zoskupení (so stálou scénou a bez nej), ale aj samostatne fungujúcich performerov a tanečníkov.

Začiatky formovania divadelnej siete (1920 – 1945)

Celkový počet divadiel: **8**

Nárast divadiel a divadelných zoskupení po roku 1989

Celkový počet divadiel: **164**

